

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

II

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI NO: 3

Sahibi

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Adına
Dekan: Prof. Dr. Musa K. YILMAZ

Genel Yayın Koordinatörü

Yrd. Doç. Dr. Suat CEBECİ

Yazı İşleri Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Yazı Kurulu

Yrd. Doç. Dr. Suat CEBECİ
Yrd. Doç. Dr. Adnan DEMİRCAN
Yrd. Doç. Dr. Hikmet AKDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Öğr. Gör. Dr. Mehmet Nuri GÜLER
Arş. Gör. Hikmet ATİK

Dizgi ve Pakaj

Dr. Mehmet Nuri GÜLER

Baskı

Özdal Basım Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.
TLF: 313 29 34 FAX: 312 48 90
ŞANLIURFA

Bu dergide yayımlanan yazıların sorumlulukları yazarlarına aittir.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ - ŞANLIURFA 1996

KUR'AN'DA MENSUH AYETLERİN SAYISI

GİRİŞ

Doç. Dr. Ali BAKKAL*

Kur'an-ı Kerim'in tefsirini yapmak ve ondan amelî hükümleri çıkarabilmek için bilinmesi lazım gelen en önemli esaslardan biri "nesh" meselesidir. Bu meseleyi bilmeden bir kimsenin Allah'ın kitabını tefsir etmesi caiz olmayacağı ifade edilmektedir¹. Nitekim Ashabtan bu konu üzerinde ehemmiyetle duranların bulunduğu da müşahede etmekteyiz. Değişik kaynaklarda yer aldığına göre Hz. Ali, Kur'an'ın nâsih ve mensûhunu bilmeyen bir kadıya veya kıssacıya "Sen kendini de helak ettin, başkalarını da"² demek suretiyle konunun önemine dikkat çekmiştir.

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı ve İslâm Hukuku Anabilimdalı Başkanı.

1 Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, 2. Baskı, Ankara, 1976, s. 122.

2 el-Hazimî, el-Hafız Ebu Bekr Muhammed b. Musa el-Hazimî el-Hemedânî, *el-İ'tibar fi'n-Nâsihi ve'l Mensûhi mine'l Asâr*, Beyrut, t.y., s. 3-4; es-Suyutî, Celalüddin, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 3. Baskı, Mısır, 1951, c. II, s. 20; ez-Zerkeşî, Bedruddin, *el-Bürhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, 1957, II, 29; en-Nehhâs, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. İsmail en-Nehhâs, *K. en-Nâsihu ve'l-Mensûh fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut, 1989, s. 7; İbnu'l-Cevzî, Cemallüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Nevâsihu'l-Kur'an*, Tah: Muhammed Eşref Ali el-Melbarî, Medine, 1984, s. 106 (M. Sait Şimşek, Hz. Ali'nin azarladığı kişinin kadı değil, kıssacı olduğu kanaatindedir. Müstensihlerin bir hatası neticesinde bazı eserlere kadı şeklinde geçmiştir. Zira Arapça'da her iki kelimenin yazılışı aynı olduğundan bazı müstensihler, قامس kelimesini yanlışlıkla قاض şeklinde, ص harfini noktalı yazmışlardır. Ayrıca iki husus bu ihtimali kuvvetlendirmektedir:a- Hz. Ali döneminde kıssacıların yaygınlaştığı, bunların mescitlerde kıssa anlattıkları ve Hz. Ali'nin de bunları kıssa anlatmaktan menettiği bilinmektedir. b- el-Hazimî'nin yer verdiği bazı rivayetlere göre bu adam kıssacılık yapıyordu.

Değişik rivayet ve te'villeri değerlendiren bilginler, Kur'an'da toplam olarak 283 ayet üzerinde nesh iddialarının bulunduğunu tesbit etmişlerdir. Bazı müellifler bu iddiaları araştırarak gerçek neshin hangi ayetler üzerinde cereyan ettiğini tesbit etmeye çalışmışlardır. Bu müelliflerimizden İbnu Hazm (ö. 320/932) 214, en-Nehhâs (ö 338/947) 134, İbnu Seleme (ö. 410/1037) 66, İbnu Barakât (ö. 520/1126) 210, İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1200) 247, Mer'i b. Yusuf b. Kudame el-Kermî (ö. 1033/1623) 218, Atıyyetullah b. Atıyye el-Uchûrî (ö. 1190/1776) 213 ayetin mensuhiyetini tartışmıştır³. Suyutî (ö. 911/1505) ed-Dürrü'l-Mensûr isimli tefsirinde 71 ayetin mensuhiyeti ile ilgili olarak bazı rivayetlere yer verirken⁴, Kur'an İlimlerine dair el-İtkan isimli eserinde sadece yirmi ayetin mensuh olduğunu kaydeder⁵.

Hindistanlı Şah Veliyyullah ed-Dihlevî ise el-Fevzu'l-Kebîr fi Usulü't-Tefsir isimli eserinde Suyutî'nin mensuh saydığı ayetleri tedkik ederek, bunlardan sadece beş tanesinin mensuh olduğunu, diğerlerinin ise mensuh olmadığını ileri sürmüştür⁶. Az ya da çok Kur'an'da neshin mevcudiyetini kabul eden müelliflerin yanında, bazıları müellif Kur'an'ın sadece geçmiş şeriatleri neshettiğini ileri sürerek, Kur'an'da neshin bulunmadığını iddia etmişlerdir. Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehânî (ö. 322/934), Ebu Ali Muhammed b. Ahmed en-Nîsâbûrî (ö. 381/978), Dr. Muhammed Sıddîkî, Muhammed Mahmud Fergali gibi. Bu konuda geniş kapsamlı bir araştırma yapan Dr. Mustafa Zeyd ise Kur'an'da sadece beş olayda neshin mevcut olduğu kanaatine varmıştır⁷. Ülkemizde Kur'an'da neshin mevcut olmadığını savunup, bu konuda önemli bir incelemesi bulunan Prof. Dr. M. Sait Şimşek ise, Mustafa Zeyd'in "mensuh" dediği ayetlerin de mensuh olmadığını ileri sürmektedir⁸.

Bütün bu iddia ve yorumlara rağmen, nesh müelliflerinin ve Kur'an müfessirlerinin, nesh anlayışı sebebiyle Kur'an'ın anlaşılmasında önemli sayılacak farklılıklara düşmemeleri, nesh

3 Bkz. Tablo 1.

4 Bkz. Tablo 2.

5 Suyutî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 3. Baskı, Mısır, 1951, c. II, s. 23.

6 ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahman, *el-Fevzu'l-Kebîr fi Usulü't-Tefsir*, Ter: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1980, s. 35-49.

7 Mustafa, *en-Nesh fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 2. Baskı, Mısır, 1987, c. II, s. 806-938.

8 Bkz. Şimşek, M. Sait, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, s. 110-133.

konusundaki farklı telakkilerin, gerçek bir ihtilaftan ziyade, fafzi bir ihtilaf olduğunu löstetmektedir. Müelliflerimiz aynı bütünü değişik açılardan değerlendirmiş bulunmaktadır. Lafızlar muhtelif fakat mana birdir. Daha doğrusu mana ve maksat cihetiyle ihtilaf azdır.

Gerçekten Kur'an'da nesh var mıdır? Varsa, miktarı ne kadardır? Nesh konusunda birbirinden çok farklı rakamların ortaya çıkmasının sebebi nedir? Kur'an'da neshin mevcut olmadığını iddia edenler meseleye nasıl bakmaktadır? Şimdi sırasıyla bu sorulara cevap vermeye çalışacağız.

A. "NESH" KELİMESİNİN LÜGAT MANASI

"Nesh" kelimesi lügatta başlıca üç anlamda kullanılmaktadır:

a- Yok etmek, izale etmek, gidermek. Araplar **نَسَخَتِ الشَّمْسُ** «نَسَخَتِ الشَّمْسُ» derken "Güneş gölgeyi yok etti, onu giderdi" demek isterlerdi⁹. «فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ آيَاتِهِ» "Allah şeytanın ilka ettiğini nesheder, sonra kendi ayetlerini sabit kılar"¹⁰ ayetinde kastedilen mana da budur.

b- İbtal etmek. Araplar «نَسَخَتِ الرِّيحُ أَثَارَ الْقَوْمِ» derken, "Rüzgar tapluluğun izlerini ibtal etti, ortadan kaldırdı" demek isterlerdi¹¹. Bu manâ izale manâsına çok yakın olmakla beraber, bir şeyin tamamen ve kökten ortadan kalktığını ifade eder. Araplar "Kitabı neshettim" derken, "Kitabı başka bir yere yazdım, istinsah ettim" manasını kastederlerdi¹².

c- Yazmak. «إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» "Şüphesiz ki, neler yapıyor idiyse, biz (hepsini meleklere) neshettiriyorduk"¹³ ayetinde geçen istinsah, yazmak manâsıdır. "Yazmak" manâsı lügatçılar tarafından genellikle "nakletmek" manâsı içinde

9 İbnu Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrem el-İfrikî el-Mısırî, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, Tsz, c. III, s. 61; Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad, **es-Sihâh**, Mısır, Thz., c. I, s. 433.

10 **Hacc** 22/52.

11 İbnu Manzur, **Lisanu'l-Arab**, III, 61; Cevherî, **Sihâh**, I, 433.

12 İbnu Manzur, **Lisanu'l-Arab**, III, 61; Cevherî, **Sihâh**, I, 433.

13 **Câsiye** 45/29.

düşünülmektedir. Bu bakımdan lügatçılar neshin, nakil, ibtal ve izâle manâları etrafında dönüp dolaştığını ifade etmektedirler¹⁴. Zemaşerî, "nesh" in, nakil ve yazmak manalarında hakikat, ibtal ve izale manalarında ise mecazen kullanıldığını ifade etmektedir¹⁵.

B. "NESH"İN İSTİLÂHÎ MANASI

İstilahta nesh, bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaktır. Başka deyimle, şer'i bir hükmün başka bir şer'i delil ile kaldırılması veya tarihi önce olan bir nassın hükmünü, tarihi sonra olan bir nass ile değiştirmek veyahutta, mukaddes bir metnin ilgası manasında kullanılır¹⁶. Elmalılı Hamdi Yazır, nesh konusunda verilen çeşitli tarifleri şöyle özetlemiştir. "Nesih, herhangi bir şer'i hükmün aksine sonradan başka bir delilin delâlet etmiştir ki, ilahî bilgiye nazaran evvelki hükmün müddetinin sonunu beyan, bizim bilgimize nazaran da zahiren bâkî görünen o hükmü değiştirip ortadan kaldırmak, demektir"¹⁷.

Ancak burada tarihin her devrinde neshin bu manâda anlaşıldığını ifade etmenin güç olduğunu da kaydetmeden geçemeyiz. Özellikle İslam'ın ilk devirlerinde nesh konusu daha farklı bir biçimde anlaşılmış ve neshle ilgili olarak yazılan ilk eserlerde de, bu konu farklı bir şekilde ele alınmıştır. Nesh konusunun anlaşılabilmesi için, bu tarihî seyri bilmek mecburiyetindeyiz.

C. TARİH İÇİNDE NESH'İN MANÂSI

Kur'an'da neshin varlığını kabul edenler ittifakla Nahl 16/101., Bakara 2/106. ve Ra'd 13/39. ayetlerini Kur'an'da neshin mevcudiyetine delil olarak ileri sürmektedirler. Ancak bu ayetlerden

14 M. Zeyd, en-Nesh, I, 55.

15 Zemaşerî, Carullah Ebulkasım Mahmud b. Ömer, Esâsü'l-Belâğa, Beyrut, 1965, s. 629.

16 el-Cürçânî, Seyyid Şerif, Ta'rifât, İstanbul, 1327, s. 163; İslam Ansiklopedisi, c. IX, s. 206; Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, 2. Baskı, Ankara, 1976, s. 122.

17 Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Sadeleştiren: Doç. Dr. İsmail Karaçam ve Ekibi, İstanbul, Thz., I, 381.

hiçbirisi neshin keyfiyetini tam olarak izah etmemektedir. Bu ayetlere göre Kur'an'ın kabul ettiği bir nesih vardır, fakat bu neshin neye şamil olduğu ve nasıl bir nesh olduğu açık değildir.

Peygamberimizin yaşadığı devrede, sahabe tarafından neshin gayet sade ve yaygın bir tarzda bilindiği, konuşmalar ve sorularda bu konunun Efendimizden sorulduğu bilinmektedir¹⁸. Rasülüllah döneminde Ehl-i Kitab'ın bu konuda menfi tavır takınmış olması da, konunun o dönemde bilindiğini ve tartışıldığını göstermektedir. Fakat şurası da bir gerçektir ki, Rasülüllah döneminde hangi ayetin hangi ayetle, ya da hangi hadisin hangi hadisle neshedildiği hakkında açık bir beyan bulunmamaktadır. Buna göre hadislerden ve sünnetten de neshin keyfiyeti ve şekli anlaşılmamaktadır.

Şatıbi'nin nakline göre, Sahabe ve Tabiin devirlerindeki nesh anlayışı, usulcüler tarafından kabul edilen nesh anlayışından daha geniştir. Onlara göre "mutlak"ın takyidi, muttasıl veya munfasıl bir delil ile "âmm"ın tahsisi, "mübhem" ve "mücmel"in beyanı, şer'i bir hükmün sonradan gelen başka bir şer'i delil tarafından kaldırılması "nesh" olarak kabul ediliyor ve "nesh" kelimesi bütün bunlar için müşterek olarak kullanılıyordu¹⁹. Şu halde Sahabe ve Tabiin devirlerinde "nesh" cüz'i ya da külli naslar arasında mevcut olan ve ilk durumlarıyla birbirine zıd gibi görünen bütün konuları kapsıyordu. Takyid, tahsis, istisnâ ve genelde usulcülerin anladığı nesh, "nesh'in sahası içine giriyordu.

Selef alimlerinden Dahhak'a göre nesh unutturma; İbn Ebi Hatim'e göre ise Hz. Muhammed (sav)'e indirilmeyip terkedilen, manâsınadır²⁰. Dahhak'a isnad edilen bir rivayete göre Kur'an'daki muhkem ayetler, nasih, müteşabih ayetler ise mensuhttur²¹. Bazı rivayetlere göre ise bu görüş Sahabe'den bazılarına aittir²². Bunun yanında Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan indirilmesi olayına "nesh" diyenler de olmuştur²³.

El-Mutekaddimun diye adlandırılan alimlerin yaşadığı devrede de

18 İbnu Hazm, Muhammed b. Ali b. Hazm, **el-İhkâm**, Bağdat, Thz. s. 441; Koçkuzu, Ali Osman, **Hadislerde Nâsîh ve Mensûh**, İstanbul, 1985, s. 82.

19 eş-Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, **el-Muvâfakât fî Usûli'l-Ahkâm**, Kâhire, Trz., III, 73.

20 İbnu Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir el-Kuraşî, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm**, Beyrut, 1969, c. I, s. 149.

21 İbnu'l-Cevzî, **Nevâsihu'l-Kur'ân**, 88.

22 İbnu'l-Cevzî, **Age**, 89.

23 ez-Zerkeşî, **el-Bürhân**, II, 30.

Sahabe ve Tabiin devirlerinden olduğu gibi, "nesh" tabirinin manası oldukça şumullüdür. İlk defa takyid, tahsis, istisna ve nesh kavramlarının sınırlarını çizerek bunları birbirinden ayıran ve sınırlarını tayin eden kişi eş-Şafii olmuştur²⁴.

İmam Eş'arî (ö. 324/936) nesh konusunda alimlerin görüşlerini şu dört kısma ayırdıklarını beyan etmektedir:

1- Mensuh, tilaveti kaldırılmıştır.

2- İndirilmiş, okunmuş ve Hz. Peygamber (sav) tarafından açıklanıp uygulanmış hususlarda nesh yoktur. Nesh; Allah'ın, geçmiş kavimleri imtihan ettiği büyük mihnetlerle bu ümmeti imtihan etmemesi; onlardan bu mihnetlerin kaldırılması anlamındadır.

3- Nesh, Kur'an-ı Kerim'in Ümmü'l-Kitab olan Levh-i Mahfûz'dan indirilmesidir.

4- Kur'an'ın kendi bünyesinden nesh. Yani Kur'an-ı Kerim'in kimi ayetlerinin kimi ayetlerini nesh etmesidir²⁵.

Müteahhir alimler tarafından nesh konusu rayına oturtulmuş ve çoğunluğun görüşüne uygun olarak şöyle tarif edilmiştir: "Şer'i bir hükmün, yine şer'i bir hükmün tarafından kaldırılması"²⁶. Buna göre artık neshedilen hükümle amel edilmez.

Tefsirciler, istisna ve tahsis konularını neshten tamamen ayırmışken, Fıkıh ulemasının bu konudaki görüş ayrılıkları devam etmiştir. Zira Şafii mezhebine mensup Fıkıhçılara göre tahsis neshten farklı bir şey olarak nitelendirildiği halde, Hanefi mezhebine mensub olan Fıkıhçılara göre, Şafiilerin tahsis dedikleri bazı durumlar "nesh" olarak mütalaa edilmektedir. Bu bakımdan Şafiiler ve Hanefilere göre tahsis konusunun nasıl anlaşıldığını iyi bilmek gerekmektedir.

D. CUMHURA VE HANEFİLERE GÖRE ÂMMİN TAHSİSİ

Tek bir vaz' ile tek bir bir mana ifade etmek üzere konmuş bulunan ve muayyen bir miktarla sınırlı olmaksızın bu manânın kendisinde

24 M. Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, I, 100.

25 el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve İhtilafü'l-Musallîn*, Tas: Helmuht Router, 3. Baskı, Almanya, 1980, s. 607-608; Şimşek, M. Said, *Günümüz Tesir Problemleri*, İstanbul, 1995, s. 172.

26 el-Cürcanî, *Ta'rifat*, s. 110; ez-Zerânî, Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfân*, Mısır, Thz., c. II, s. 72.

gerçekleştiği bütün fertlere şamil olan lafza âmm denir. Arapça'daki küll ve cemi kelimeleri, İstigrak ve şumul ifade eden (JI) harf-i tarifi ile muarref hale getirilmiş çoğul isimler, lam-ı harf (JI) veya izafet ile muarref hale getirilmiş tekil lafızlar, şart isimleri, istifham isimleri, nefiy veya nehiyden sonra gelen nekre lafızlar "âmm" lafızlardandır. Ancak lafız olarak âmm olan bu isimler genellikle tahsis edilerek şamil olduğu bazı fertler, şumulünden çıkarılmaktadır. Hatta bu yüzden bilginler arasında "Tahsise uğramayan âmm yoktur" sözü meşhur olmuştur.

Cumhur ile Hanefiler arasında âmmın tahsisi konusunda bazı görüş ayrılıkları vardır. Çoğunluğu teşkil eden Şafiiler ve diğer bilginlere (cumhura) göre, âmmın umum anlamından çıkarılıp bazı fertlerine hasredilmesi mutlak olarak (kayıtsız şartsız) "tahsis" sayılır. Umum anlamını engelleyen delil, ister müstakil, ister gayr-ı müstakil olsun; yine bu delil, ister âmma mevsul (bitişik), yani hemen onun akabinde zikredilmiş, isterse âmmdan munfasıl (ayrı) olsun. Şu kadar var ki, eğer bu delil ayrı ise, âmm ile amelden daha sonra gelmiş olmamalıdır. Çünkü böyle bir durumda artık "tahsis"ten değil, "nesih"ten söz edilebilir²⁷.

Âmm ve hâstan birisinin önce diğerinin sonra gelmiş olmasına göre, tahsis ve nesh konusunda genel olarak şu görüşler kabul edilmiştir.

1- Eğer hâss, kendisine muarız olan âmm ile amel etme imkanı olacak şekilde, âmmdan sonra gelmiş olursa, bu durumda hâss, âmmı "nesh" etmiş olur.

2- Eğer hâss, kendisine muarız olan âmm ile amel etme imkanı olmayacak şekilde, âmmdan sonra gelmiş olursa, bu durumda "hâss", "âmm", "tahsis" etmiş olur.

3- Amm ile amel etme imkanı ister olsun ister olmasın, hâss önce gelir, âmm sonra gelirse, sonra gelen âmm, önceki hâssın hükmünü ortadan kaldıramaz. Önce gelen hâss, sonra gelen âmmı "tahsis" etmiş olur.

4- Âmm ile hâss zaman fark olmaksızın birbirinin akabinde gelir -hangisi önce gelirse gelsin- bu durum hâss, âmmı "tahsis" eder.

5- Âmm ile hâssın tarihleri bilinmiyorsa, hangisinin önce, hangisinin sonra geldiği bilinmemiş olduğundan, bu durumda âmm ile hâss birbirinin akabine gelmiş gibi kabul olunup, hâss, âmmı "tahsis"

27 Zekiyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fık)*, Ter: Doç. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Ankara, 1990, s. 294-297.

etmiş olur²⁸.

Cumhura göre muhassıs (tahsis edici delil) başlıca iki kısma ayrılır:

- 1- Müstakil muhassıs
- 2- Gayr-ı müstakil muhassıs.

Müstakil muhassıs, âmı ihtiva eden nassın bir cüz'ü olmayan tahsis delili demektir. Bu da üç nevidir: Akıl, Örf ve Adet, Nass. Nass, âmı mevsul, yani hemen onun akabinde zikredilmiş olabileceği gibi, munfasıl, yani ayrı da olabilir.

Gayr-ı müstakil muhassıs, âmı ihtiva eden nassın bir cüz'ünü oluşturan tahsis edici delil demektir. Bu kısma giren muhassısların en çok karşılaşılan neveleri şunlardır: İstisna, şart, sıfat.

Hanefilere gelince, âmın umum anlamından çıkarılıp bazı fertlerine hasredilmesi, ancak şu durumda "tahsis" olarak isimlendirilebilir: Umum anlamını engelleyen delilin, yani her ikisinin de aynı vakitte teşrî kılınmış olması halinde. Fakat delil, istisna, şart ve sıfat gibi gayr-ı müstakil ise, bu yolla âmın umum anlamından çıkarılmasına "tahsis" denmez, "kasr" adı verilir.

Şayet delil müstakil ise, fakat âmı mukarin (zaman itibariyle bir) değilse, bu yolla âmın bazı fertlerine hastedilmesine "tahsis" değil, "nesh" denir.

Hanefilere göre tahsis, müstakil ve âmı mukarin bir delil ile, âmın kapsamına giren bazı fertlerin kastedilmiş halinden ibarettir. Onlara göre âmın muhassısları şu üç şeyden ibarettir. Akıl, Örf ve Adet, Âmı mukarin müstakil nass²⁹.

Âmı konusunda cumhur ile Hanefiler arasından en önemli farklılıklardan birisi de âmın delâleti meselesidir. Cumhura göre hâsstan sonra gelen âmı, önce gelen hâssa tesir edemez; dolayısıyla hâssın hükmünü ortadan kaldıramaz.

Hanefilere göre âmı, umum (genellik) için konmuş bir lafız olduğu için, aksine bir delil bulunmadıkça genellik vasfı lafız için kaçınılmazdır ve o lafız hakkında kat'i olarak sabittir. Buna göre değişik durumlar sözkonusu olduğunda Hanefilerin görüşünü şöyle özetlemek mümkündür:

- 1- İki delilden biri diğerine mukarin olursa hâss âmı "tahsis" eder.
- 2- Hâss olan delil, âmı olan delilden muahhar olursa, hâss şamil

28 İbnu's-Subkî, Tacuddin Abdülvehhab, Cem'u'l-Cevâmi', Mısır, Thz., c. II, s. 41-42.

29 Z. Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları, s. 297-300.

olduğu miktar nisbetinde, âmın hükmünü "nesh" eder.

3- Âmm olan delil hâss olan delilden muahhar olursa, âm hassın hükmünü "nesh" eder.

4- Âmm ile hâssın nüzül ve vürud tarihleri bilinmezse, mukarenete (eş zamanlı olduklarına) hamolunur. Bu durumda her ikisi ile amel etmek mümkün ise, her ikisi ile de amel olunur. Eğer ikisiyle birlikte amel etmek mümkün değilse, bir tercih sebebi aranır ve buna göre amel edilir³⁰.

5- Eğer âm ile hâstan birisini tercih etmek mümkün olmazsa, hiçbirisi ile amel olunmayıp, başka delillerle problem çözülmeye çalışır.

E. MUTLAKIN TAKYİDİ VE NESİH

Âmm ile hâss arasındaki bazı münasebetlere "nesh" denildiği gibi, mutlak ile mukayyed arasındaki bazı münasebetlere de "nesh" denilmektedir.

Şafiilere göre mutlak ile mukayyed arasındaki münasebeti şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Eğer her ikisinin de hükümleri ve mücibleri (sebepleri) bir olup her ikisi de müsbet ise, ve mukayyed, kendisiyle amel etme imkanı olan mutlakdan sonra gelmişse, mukayyed mutlakı neshetmiş olur.

2- Mutlak ile amel etme imkanı olmadan mukayyed gelmiş olur, veya her ikisinin tarihleri bir olur, ya da her ikisinin de tarihleri bilinmezse mutlak mukayyed üzerine hamolunur³¹. Fakat Hanefiler böyle bir durumda "nesh"ten bahsetmezler ve mutlak-mukayyed meselesini, âm-hâss konusundan farklı bir biçimde ele alırlar³².

Şu halde gerek cumhur ve gerekse Hanefiler âm-hâss münasebeti olarak ele alınan bazı hususlara "nesh" nazarıyla baktıkları, gibi, özellikle Şafiiler mutlak-mukayyed arasındaki bazı münasebetleri de "nesh" olarak kabul etmişlerdir. Fıkıh Usulündeki bu anlayışın Tefsir Usulüne de aksetmemiş olmasını düşünmek mümkün değildir. Buna göre usulcülerin âmın tahsisi ve mutlakın takyîdi gibi konularda

30 Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukukî İslâmîyye ve İslahâtı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1976, c. I, s. 72; Haydar, Büyük Haydar Efendi, **Usul-ı Fıkıh Derleri**, 2. Baskı, İstanbul, Thz., s. 156-159.

31 İbnü's-Subkî, **Cem'u'l-Cevâmi**, c. II, s. 50.

32 eş-Şirbinî, Şeyhulislam Abdurrahman, **Takriru Cem'i'l-Cevâmi'**, (Cem'u'l-Cevâmi' ile birlikte), c. II, s. 50.

sözünü ettikleri neshe "cüz'i nesh" adını verirsek, istilâh yönünde bazı problemleri çözmeye kolaylık sağlamış oluruz.

F. İLLETE BAĞLI HÜKÜMLER VE NESH

Bazı hükümler illete bağlı olarak farz kılınırlar. İlet ortadan kalkınca hüküm de ortadan kalkar. Ancak nassın metni Kur'an'da yazılı olarak kalır³³. İslam alimlerinin büyük çoğunluğu, "Nasslarda asıl olan ta'lildir"³⁴ neticesine varmışlardır. Gerçekten biz, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünnetine baktığımızda ve onlardaki fikhî ayetleri ve hadisleri tümevarım metoduyla incelediğimizde görüyoruz ki, Kitab ve Sünnette yer alan pek çok hüküm, bir istend oğacak fayda veya zarar esasına göre ta'lil etmişlerdir³⁵.

Hicretin altıncı senesinde, Hudeybiye gazvesinde, müşrikler müslümanları Kabeden alıkoydukları zaman, Hz. Peygamber ile Kureys arasında yapılan anlaşma sebebiyle, Mümtehine suresindeki şu hükümler farz kılınmıştır:

"Ey İnsanlar! İnanmış kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mü'min kadınlar olduklarını öğrenirseniz, inkarcılara geri çevirmeyin. Bu kadınlar o inkarcılara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar. İnkarcıların bu kadınlara verdikleri mehirleri iade edin: Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur. İnkarcı kadınları nikahınızda tutmayın; onlara verdiğiniz mehri isteyin; inkarcı erkekler de hicret eden mü'min kadınlara verdikleri mehirleri istesinler. Allah'ın hükmü budur, aranızda O hükmeder. Allah bilendir. Hakim'dir"³⁶.

"Ey mü'min erkekler! Eğer inkar eden eşlerinize sarfettiklerinizden inkarcılara bir şey geçecek olursa ve siz de üst durumda olursanız, ganimetten, eşleri giden mü'min erkeklere sarfettikleri miktar kadarını verin. İnanmışınız Allah'a karşı gelmekten sakının"³⁷.

33 Mekkî, Ebu Muhammed b. Ebi Talib el-Kaysî, *el-İdâh li Nâsihi'l-Kur'an ve Mensûhih*, Cidde, 1986, s. 67.

34 Goldziher, Ignaz, *Zahiriler*, Terc. Cihad Tunç, Ankara, 1982, s. 11.

35 Z. Şa'ban, *İslam Hukuk İlimin Esasları*, s. 133.

36 *Mümtehine* 60/10.

37 *Mümtehine* 60/11.

Burada farz kılınan hükümler anlaşılanın müddeti bitince kendiliğinden sona erdi³⁸. İlete bağlı hükümler aynı illetin tekrar geri dönmesiyle geri dönerler. Dolayısıyla hükmü yürürlükten kalkmış, sadece tilaveti bakî gibi görülen bazı ayetlerin hükmü, aslında tamamen ortadan kalkmış olmamaktadır. Zamanı geldiğinde aynı hükümle tekrar amel etme imkanı mevcuttur.

G. CAHİLİYE HÜKMÜNÜN ORTADAN KALDIRILMASI VE NESH

Bazı müellifler Cahiliye Devrine ait bir hükmün İslam'ın belli bir döneminde tatbik edilmesinden sonra kaldırılmasını "nesh" olarak kabul etmişlerdir. Halbuki önceki hüküm herhangi bir ayetle sabit olmadığı gibi birçok durumlarda Hz. Peygamber (sav) tarafından da bir övgüye mazhar olmamıştır. Şartlar müsait olduğu zaman belli bir döneme kadar tatbik edilen cahilî bir hüküm, Cenab-ı Allah tarafından ilğa edilmiştir. Bunları "nesh" çerçevesi içinde saymak, hiç şüphesiz Kur'an'da mensuh ayet miktarını çoğaltmasa da, "nesh" olaylarının sayısını çoğaltacaktır.

Cahiliye devrinde ilâ yapanlar (eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler) bir sene, iki sene, hatta daha uzun seneler eşlerine yaklaşmayacaklarına dair yemin ederler, yine de bu uzun süre içinde hanımları boşanmış sayılmazdı³⁹. Allah Teala bu süreyi dört ay ile sınırlayarak, bu süreyi aşmayı bir talak saymıştır. Eğer kişi dört aydan önce eşine yaklaşırsa yemininden dönmüş sayılacaktır⁴⁰. Bazı müellifler buna benzer eski Cahiliye Devri adetlerinin kaldırılmasını veya değiştirilmesini "nesh" çerçevesi içinde mütalaa etmişlerdir.

H. EHL-İ KİTAB'A AİT HÜKÜMLERİN İBTALİ VE NESH

Cahiliye Devri adet ve tatbikatında olduğu gibi, EHL-i Kitab'a ait olan bazı hükümlerin değiştirilerek tatbik edilmesi de bazı müellifler tarafından "nesh" olarak mütalaa edilmiştir. Cenab-ı Allah "Ey inananlar! Oruç, sizden öncekilere farz kıldığımı gibi Allah'a karşı gelmekten

38 Mekkî, Age, s. 67-68.

39 Mekkî, Age, s. 175.

40 Bakara 2/226-227.

sakınasınız diye size farz kılındı"⁴¹ buyurarak, orucun müslümanlar üzerine farz kılındığını beyan etmiştir. Bu ayetten birkaç ayet sonra ise "Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı"⁴² buyurulmuştur. Bu ayet, birinci ayeti neshedici olarak kabul edilmiştir. Zira birinci ayete göre müslümanların tam tamına ehl-i kitab gibi oruç tutmaları farz kılınmış iken, ikinci ayete göre müslümanların eşlerine yaklaşması konusunda farklı bir hüküm getirilmiştir. Bazı bilginlere göre bu, "nesh" olarak kabul edilmiştir⁴³. Bu ve buna benzer olaylar "nesh" olarak nitelendirildiği zaman, otomatik olarak Kur'an'daki mensuh ayet miktarının sayısı artmaktadır.

I- İHBARÎ AYETLERDE NESH

"İhbarî" kaydıyla anlatılan, fakat istenen, mevcut olan birşeyden haber verme keyfiyetidir. Gerek vakıklar ve gerekse olaylarla ilgili olsun, Cenab-ı Allah bunlar hakkında bir haber (bilgi) verdiği zaman, sonradan bu haberin zıddına bilgi vermesi mümkün değildir. Mesela ahiret alemi, dünyanın yaratılışı, geçmiş peygamberler ve geçmiş ümmetlerle ilgili haberler bu kabildendir. Neshin konusu hükümdür. Bu da genellikle emir ve nehiy sîgalarıyla olur. Mazi ve muzari sîgaları haberi sîgalardır. Ancak bazen haberî bir sîga ile emir ve nehiy kastedilmektedir. Bu bakımdan lafızlarda nesh yönünden aslolan lafzın sîgası değil, maksadadır. Buna göre hüküm belirten haberî sîgalar nesh konusunun içinde mütalaa edilir, fakat hüküm belirtmeyen ihbari sîgalarda nesh cereyan etmez.

Bazı müfessirler "Onlar, gaybe inanırlar, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarfederler"⁴⁴ ayetindeki "kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarfederler" kaydı ile gece ve gündüz boyunca kişiye yetecek miktarın üzerindeki kısmın infak edilmesinin farz olduğunu kabul ederek, bu hükmün zekât ayetiyle mensuh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbuki burada zekatla ilgili bir hüküm beyan edilmiş olmayıp infakta bulunanlar medh ü sena edilmiştir. Bu medhin sonradan tekzibi mümkün olmadığından burada bir nesh

41 Bakara 2/183.

42 Bakara 2/187.

43 Mekkî, Age, s. 145.

44 Bakara 2/4.

olayından söz edilemez⁴⁵.

İ. VA'D VE VAİD KONULARINDA NESH

Cenab-ı Allah bir mükafat ile vaadte, ya da bir ceza ile vaîdte ve tehditte bulunmuşsa, bu mutlaka olacaktır. Allah'ın affedici olması Kur'an'da beyan bururduğu ceza va'dini (vaid) ortadan kaldırmaz. Affin gerçekleşmesi bazı şartlara bağlıdır. Bu şartları yerine getirmeyen kişiler hakkında Cenab-ı Allah'ın vaîdi gerçekleşecektir.

Mustafa Zeyd va'd ve vaidle ilgili olarak üzerinde nesh iddiası olan 26 örnek vermiştir. Bunların daha fazla olması da mümkündür⁴⁶.

J. SEYF AYETİ VE NESH

Buldukları yerde müşriklerin öldürülmesini emreden ayet, "Seyf (kılıç) ayeti" olarak nitelendirilmiştir.

Sahih olan kavle göre "Seyf Ayeti" Tevbe Suresinin beşinci ayetidir: "Hürmetli aylar çıkınca, müşrikleri (puta tapanları) bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayıp hapsedin; her gözetleme yerinde onları bekleyin...".

Seyf ayetinin 114 ayeti neshettiği⁴⁷ iddiası, nesh konusunda bu ayet üzerinde özel olarak durmayı gerektirmektedir⁴⁸. Çünkü bu ayet sebebiyle Kur'an'da geçen "sulh'la ilgili bütün ayetler mensuh sayılmıştır. Gerçekte seyf ayeti hiçbir ayeti nâsih değildir. Aşağıdaki husular bunu ortaya koymaktadır:

a- Ayetin siyâk ve sibâk alakası içinde ele alınması neticesinde, nerede gürülürlerse öldürülmeleri gereken müşriklerin, genel olarak bütün müşrikler değil, belli özellikleri olan müşrikler olduğu anlaşılacaktır:

"1-2. Allah'tan ve peygamberinden, kendileriyle anlaşma yaptığımız müşriklere ihtardır: Yeryüzünde dört ay daha dolaşabilirsiniz. Allah'ı aciz bırakamyacağınızı, Allah'ın inkarcıları rezil edeceğini bilin.

45 M. Zeyd, *Age*, I, 411-412.

46 Bkz. M. Zeyd, *Age*, I, 480-501.

47 Bkz. M. Zeyd, *Age*, II, 508.

48 Seyf ayetinin neshettiği kabul edilen ayetler tablosu için bkz: Tablo 3.

3. Allah'ın ve peygamberin, müşriklerden uzak olduğunu, büyük hacc günü, Allah ve peygamberi insanlara ilan eder. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlı olur, yüz çevirirseniz, bilin ki siz Allah'ı aciz bırakmazsanız. Ey Muhammed! İnkâr edenler ican yakıcı azabı müjdele.

4. Yalnız, andlaşma hükümlerinde size karşı bir eksiklik yapmayan ve aleyhinizde kimseye yardım etmeyen müşriklerle yaptığınızı andlaşmaya sonuna kadar riayet edin. Allah sakınanları sever.

5. Hürmetli aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayıp hapsedin; her gözetleme yerinden onları bekleyin. Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.

6. Ey Muhammed! Müşriklerden birisi sana sığınırsa, onu güvene al; taki Allah'ın sözünü dinlesin. Sonra onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Çünkü onlar bilgisiz bir topluluktur.

7. Mescid-i Haram'ın yanında andlaştıklarınızın dışında, müşriklerin Allah katında ve peygamberi önünde nasıl bir andlaşmaları olabilir. Size doğru davrandıkça siz de onlara doğru davranın. Allah, sözleşmelerini bozmaktan sakınanları sever⁴⁹.

Bu ayetlere göre müşriklerle ilişkiler şöyle tanzim edilmiştir:

a- Andlaşma hükümlerinde müslümanlara karşı eksiklik yapmayan ve İslam düşmanlarına yardım etmeyen müşrikler öldürülmez, kendilerine andlaşma hükümlerine göre muamele edilir.

b- Andlaşma hükümlerine zıd hareket eden ve müslümanların düşmanlarına yardım edenler, önce gözetlenecek, sonra yakalanak ve hapsedilecek, eğer tevbe edip namaz kılarlarsa artık öldürülmeyeceklerdir. Ancak tevbe etmezlerse haram aylar çıktıktan sonra öldürüleceklerdir.

c- Tevbe eden müşrikler öldürülmezler.

d- Müslümanlara sığınan müşrikler öldürülmezler.

e- Müslümanların andlaşma yapmadıkları müşrikler müslümanlara nasıl davranıyorsa, müslümanlar da onlara öyle davranacaktır.

Şu halde hiçbir müşrik hemen görüldüğü gibi öldürülmeyecektir. Görüldüğü yerde öldürülmeleri emredilen müşrikler andlaşmayı bozan, müslümanların aleyhine çalışan ve yakalanınca da tevbe etmeyen müşriklerdir. Bunlar dahi haram aylar içerisinde öldürülmezler. Buna göre yukarıdaki ayetlerin de esasında ve ruhunda sulh vardır. Kendileriyle herhangi bir anlaşma yapılmadığı halde doğru davrananlar

49 Tevbe 9/1-8.

öldürülmezler, kendileriyle andlaşma yapıp andlaşma şartlarına uyanlar da öldürülmezler. Yani sulhtan yana olanlar öldürülmezler. Öldürülmesi emredilenler sulhu bozan ve yeryüzünde fesad çıkaran bozgunculardır. Bunlar da hemen yakalandığı gibi öldürülmeyip, fesad ve kargaşa üzerinde ısrar etmelerinden sonra öldürülürler. Dolayısıyla seyf ayetinin sulhle ilgili ayetleri neshettiğini iddia etmek, öncelikle seyf ayetinin ruhuna aykırıdır.

Seyf ayeti, andlaşmalara ihanet ve savaş hallerini tanzim eder, sulh ayetleri ise sulh zamanlarındaki durumu tanzim eder. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim'deki savaş ve sulh ile ilgili hiçbir ayet mensuh değildir.

K. KUR'AN'DA TEDRİCİ HÜKÜMLER VE NESH

Kur'an'daki bazı hükümler tedrici olarak meşru kılınmıştır. Namaz, içki, vasiyet ve mirasla ilgili konular bu kısımdandır.

Kur'an-ı Kerim, toplumu ıslah için tedrici bir yol takib etmiştir. Peyderpey indirilmesinin en büyük hikmetlerinden biri de budur. Özellikle topluma yerleşmiş ve birden sökülüp atılması mümkün olmayan kötü adet ve davranışların üzerine kademeli bir yaklaşımda bulunmuş, ilk safhada fertleri eğitmekle işe başlamışlar⁵⁰.

Nesh taraftarlarından bir kısmı, tedrici, "nesh" olarak anlamış; bazı konularda inen son ayetlerin, o konuyla ilgili olarak daha önce inmiş bulunan ayetleri neshettiğini kabul etmişlerdir⁵¹.

İçkinin yasaklanmasıyla ilgili ayetler bunun güzel bir örneğidir.

İçkiyle ilgili ayetlerin nüzul sırası şöyledir:

a- İçki hakkında nazil olan ilk ayette, bazı konular, insanların ibret nazarlarına sunulmak suretiyle içkinin "güzel rızkın zıddı olan bir şey" olduğuna dikkat çekilmiştir:

"Hayvanlarda size ibretler vardır. Bağırsaklarındakiler ile kan arasından, içenlere halis ve içimi kolay süt içeririz. Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Düşünen bir kavim için bunda ibret vardır⁵². Cenab-ı Allah bu ayetlerle kendisinin aynı maddeden birbirine ters ve zıd olan bir takım maddeleri yarattığına dikkat çekmiştir: Hayvanların yeyip bağırsaklarına kadar inen maddeden yenilmesi haram ve insan fitratına çirkin gelen kan ile içenlere ferahlık

50 M. S. Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, s. 114.

51 M. S. Şimşek, *Age*, s. 114.

52 *Nahl* 16/66-67.

veren sütün; hurma ve üzümde ise insana rahatsızlık veren pis kokulu -ki bunu insanlar yaparlar- içki ile, insanları besleyen güzel rızık (hurma ve üzümde yapılan yiyecekleri) yaratmıştır. Buna göre insanlar nasıl kandan hoşlanmışlar ve nefret ediyorsa, içkiden de aynı şekilde hoşlanmamaları ve nefret etmeleri gerekmektedir. Hurma ve üzümde yapılan yiyecekler hakkında "güzel" sıfatının kullanılıp, içki hakkında aynı sıfatın kullanılmaması da açıkça aynı hususa işaret etmektedir. Böylece içki hakkında nazil olan ilk ayetle, müslümanlar için içki aleyhinde bir his uyandırılmıştır. Mesele sadece bu ayet açısından bile değerlendirilmiş olsa, içki içmenin sair mübahlar gibi bir mübah olmadığı anlaşılacaktır. Bu ayetle içkinin haram oluşuna doğru önemli bir adım atılmış olmaktadır.

b- İçki hakkında nazil olan ikinci ayette açıkça zararlarının faydasından daha fazla olduğu belirtilerek, netice itibariyle içki içmenin insana zarardan başka bir şey meydana getirmeyeceği vurgulanmıştır:

"Sana içkiden ve kumardan sorarlar De ki: O ikisinde büyük günah vardır. İnsanlara bazı faydaları varsa da, günahları faydalarından büyüktür"⁵³. Ayette "fayda" kelimesinin zıddı olan "zarar" kelimesi yerine "ism=günah" kelimesinin tercih edilmiş olmasıyla, içkinin sadece maddi zararlarına dikkat çekilmiş olmayıp, maddi zararlarının yanında bazı manevi zararlarının da bulunduğu işaret edilmiştir. Böylece müslümanların içkiden vazgeçmeleri için, kendilerinde içkiye karşı manevi bir tikslenme hissi geliştirilmiştir. Bu ayet birinci ayete göre daha açıktır ve içkinin aleyhinde daha net bir tavır getirmiştir. ancak yine de bu ayetten içkinin kesin olarak haram kılındığını anlamak mümkün değildir.

c- Üçüncü sırada nazil olan ayette ise müslümanların sarhoş iken namaza yaklaşmamaları emredilmek suretiyle bazı durumlarda insanın içki içmesine engel olunmuştur:

"Ey insanlar, sarhoş iken namaza yaklaşmayın ki, ne dediğinizi bilesiniz"⁵⁴. Buna göre bir namaz vakti içerisinde namazını ayık olarak kılma imkanını bulamayacak kadar çok içki içmek yasaklanmış olmaktadır. Kişi namazı terkedemeyeceğine göre, içkiyi terkedecektir. Ayrıca bu ayette namazla içkinin manen birbirine ters ve zıt şeyler olduğuna işaret edilmiştir. Namazı seven insanın içkiyi sevmemesi gerekmektedir. Böylece bu ayetle müslümanların içkiye olan nefret hisleri daha çok pekiştirilmiş olmaktadır.

53 Bakara 2/129.

54 Nisa 4/43.

d- Dördüncü sırada nazil olan ayette ise içki içmek kesin olarak yasaklanmış ve şeytan işinden pis bir şey olduğu ifade edilmiştir:

"Ey İnsanlar! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve şans oyunları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin sokmak sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak isityor. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?"⁵⁵.

Bu ayetle içki en ağır ifadelerle kesin olarak yasaklanmış bulunmaktadır. Kur'an ayetleri arasında neshin mevcudiyetini kabul eden bilginler, bu ayetin ilk üç merhalede nazil olan diğer âyetleri neshettiğini iddia ederler İçki âyetleri grubunda olduğu gibi, nihâî hükmün tedricî olarak sübul bulunduğu bütün ayet grupların dört yönelen değerlendirmek mümkündür. Tedricî ayetler arasında neshin bulunup bulunmadığına, bu bakış açılarına ve değerlendirme kıstaslarına göre hüküm vereceğiz:

a- *Hükümlerin Gayesi Açısından:*

Gerek içki ve gerekse başka konularla ilgili olsun, nihai hükmün tedricen geliştiği ayet gruplarını incelediğimiz zaman, birinci merhalede nazil olan ayetle son merhalede nazil olan ayet arasında, gerçekleştirilmek istenen gaye ve maksat açısından herhangi bir zıtlığın bulunmadığı görülecektir. İçki örneğimizde ilk merhalede nazil olan ayet de, son merhalede nazil olan ayet de içkinin kötü bir şey olduğunu ve terkedilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ancak içkinin toplum hayatının önemli bir parçası olduğu ilk merhalede içkiyi tamamen yasaklamak hiç şüphesiz iyi bir netice vermeyecekti. Toplumda içkinin yasaklanabilmesi için, ona karşı bir nefret hissini uyandırılması ve manevi müeyyidelerle bu hissini takviye edilmesi lazımdı. İşte dört ayrı merhalede içki ancak yasaklanabilmiştir. İçki hakkında nazil olan ayetleri birbirinden farklı ve kopuk olarak değerlendirmek yerine, gai yönden bunları birbirini tamamlayan ayetler gurubu olarak değerlendirmek daha doğru olur. O zaman bu ayetler arasında hiçbir zıtlık göremeyeceğimiz gibi, son merhalede nazil olan ayet hükmünün de ilk merhalelerde nazil olan ayetlere bağlı olduğunu görmemiz gerekmektedir. Şu halde meseleye gai yönden baktığımız ve bu açıdan değerlendirdiğimiz zaman, nihai hükmün tedricen geliştiği ayetler arasında zıtlık bulunmadığı için, neshin de mevcut olmadığını rahatlıkla ifade edebilir.

55 Maide 5/90-91.

b- Küllî Hükümün Cüz'î Hükümü İçine Alması Bakımından:

Tedricen gelişen hükümlerde, son hüküm, küllî ve genel hükümdür. Bu hüküm ilk merhalelerde nazil olan ayetlerin hükmünü tamamen içine almaktadır. İçki hakkında nazil olan son ayette, içkinin şeytan işi pis bir şey olduğu, kendisinden kaçınılması ve kesin olarak terkedilmesi gerektiği ifade edilmiştir. İlk merhalelerde nazil olan ayetlerde ise bu hususlar, cüz'î olarak yer almaktadır. Birinci ayette içkinin güzel rızık olmadığına, bilakis güzel rızıkın tersi ve zıddı bir şey olduğuna işaret edilmiştir; ikinci ayette faydalı olanın zıddı, yani zararlı ve manen müstekreh bir şey olduğu vurgulanmıştır, üçüncü ayette ise açıkça sarhoş iken namaza yaklaşılması istenmiştir. Bütün bu hususlar, son ayet içine almaktadır. İlk merhalelerde nazil olan ayetlerin son ayetin birer cüz'ü olması ve onların ifade ettikleri manaları da ifade etmesi bakımından tedrici ayetler arasında herhangi bir zıtlık mevcut değildir. Sadece ilk merhalelerdeki ayetler içkinin hükmünü son merhalede nazil olan ayet kadar açık, umumi ve kesin olarak ifade etmemiş bulunmaktadırlar. Meseleye küllî-cüz'î münasebeti açısından bakıldığında tedrici ayetler arasında bir zıtlığın bulunmadığı ve dolayısıyla bu ayetler arasında neshin de bulunmadığı ifade edilebilir.

c- Teklifî Hüküm Açısından:

Teklifî hüküm, mükelleflerden sadır olan fiillere, Şari'in yapılmamasını veya yapılmamasını yapmamada serbest bırakmış olmasına göre bağlanan şer'i vasıftır. Cumhur'a göre vacib, mendub, haram, mekruh ve mübah şeklinde beş kısma, Hanefilere göre ise, farz, vacib, sünnet, mendub, mekruh, haram ve mübah olmak üzere yedi kısma ayrılır. Nihai hükümün tedricen geliştiği ayet gruplarına bu açıdan bakıldığında, sözkonusu ayetler arasında neshin mevcudiyetini inkar etmek mümkün olmamaktadır. Genellikle son ayetin diğer ayeleri neshettiğinden bahsedilirken, değerlendirme ölçüsünün "teklifi hüküm" olduğu gözden kaçmayacaktır. Nâsih-mensûhla ilgili eserlerdeki değerlendirme ölçüsü de genellikle "teklifi hüküm" olmuştur. İçki meselesine bu açıdan bakıldığında birinci merhalede nazil olan ayet sathi bir nazarla bakıldığında içkinin mekruh oluşunu dahi açıkça ortaya koymamaktadır. Hatta bazıları güzel rızık ile içkinin yan yana zikredilerek insanlara bir nimet ve ibret unsuru olarak sunulmuş olmasından onun müstahsen bir şey olduğunu bile anlayabilir. Buna göre ilk ayet içkinin iyi bir şey olmadığına işaret etse de, içki hakkında bu ayetten çıkarılacak hüküm "ibaha=mübahlık"tır. İkinci ve üçüncü merhalede nazil olan ayetlerden çıkarılacak hüküm ise, biri diğerinden daha şiddetli olmak

üzere "kerahet=mekruhluk"tur. Dördüncü ayetin hükmü ise "tahrim=haramlık"tır. Mübah olan bir şeyin yapılık yapılmamasında hiçbir sakınca bulunmadığından, bu hükme göre içkiyi içip içmemekte de herhangi bir sakınca bulunmayacaktır. Mekruh olan bir şeyin yapılmaması kesin ve bağlayıcı bir tarzda istenmediği için, adeta nezaketen bir şeyin yapılmaması istenmiş gibidir. Bu da genel olarak insanları, mekruh olan şeyi yapmaktan engellemez. Haram ise bir şeyin kesin ve bağlayıcı olarak yapılmamasını itemek demektir. Ayrıca bunun maddi ya da manevi olarak mutlaka bir müeyyidesi de bulunur. Netice veren yasak, bir şeyin tahrim yoluyla yasaklanmasıdır. Nitekim içkinin İslam toplumundan kesin olarak çıkarılması da ancak böyle bir hüküm vasıtasıyla olmuştur.

Haramın tam zıddı farzdır. Yarı zıddı mubahtır. Haram ile mübah arasında yüzseksen derecelik, haram ile mekruh arasında ise doksan derecelik bir zıtlık vardır. Zıtlığın olduğu yerde ise nesih vardır. Buna göre son ayetle, ilk merhaledeki ayetlere göre verilecek olan mübah ve mekruh hükümleri kaldırılmıştır; çünkü son ayet, diğer ayetlerin hükmünü neshetmiştir. Bu durumda son ayet en az üç ayetin hükmünü neshetmiş bulunmaktadır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bur husus daha vardır ki, o da içki ile ilgili bütün ayetlerin inşaî ayetlerden olmamasıdır. Gerçekten birinci ve ikinci merhalede nazil olan ayetler kendisinden bir hüküm murad edilmeyen ihbari ayetler cümlesindedir. Bu durum nazara alındığında son ayet sadece üçüncü merhaledeki ayeti neshetmiş olmaktadır.

d-Zaruret Hükümleri Açısından:

Herhangi bir hüküm maksadının zıddını gerçekleştirmeye, ya da faydadan çok zarar getirmeye başladığı zaman, zaruret hükümleri tatbik edilir. Bu durumda nihai hüküm tatbik edilmeyip geri dönüş yapılır. Bazı müellifler önceki merhalelerde sözkonusu şartların geri dönmesiyle, o şartlar altında nazil olan ayet hükümlerinin devreye girip geçerlilik kazanacaklarını ileri sürmektedirler⁵⁶. Ancak zaruret prensiplerine göre geri dönüş, bir önceki merhaleye değil, mümkün olduğu kadar son hükme yakın olan bir hükme dönüş şeklinde olacaktır. Mesela içki konusunda geri dönüş yapıldığında üçüncü merhaledeki sarhoş iken namaza yaklaşmamak derecesine kadar içki içebilme serbestisi değil, susuzluktan dolayı ölüm tehlikesi sözkonusu olduğunda bu tehlike bitecek kadar, ya da alkolik olan bir şahsın ölmemesi için asgari

56 M. S. Şimşek, Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele, s. 117.

miktarda kendisini ölümden ve hastalığının artmasını engelleyecek ölçüde bir müsaade sözkonusudur. Yani geriye dönüş bir alt merhaleye değil, son hükme en yakın bir dereceye olur. Ancak bazı durumlarda zaruret hükmü ile, bir alt merhalenin hükmü aynı olabilir. Fakat bu durum, zaruret hükümlerine göre geri dönüşün, alt merhaledeki bir hükme olacağını göstermez. Hangi konuda olursa olsun geriye dönüş, zarurat hükümleri çerçevesinde gerçekleşir, tedrici merhalelere göre değil. Bu bakımdan Kur'an'ı hükümlerde bazı şartların gerçekleşmesi durumunda geriye dönüşü esas alıp Kur'an'da hükümleri kıyamete kadar kaldırılmış mensuh ayetlerin bulunamayacağı⁵⁷ görüşü, ancak zaruret hükümleri çerçevesinde doğrudur.

L. NESH OLAYI VE MENSUH AYET FARKI

Kur'an'da bazı ayetlerde nesh olayından bahsedilmekte, ancak bu ayetler hiçbir ayeti neshetmemektedir. Bunun en bariz örneği kiblenin Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a çevirilmesi olayıdır. Cenab-ı Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Nereden yola çıkarsan yüzünü (namazda) Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin"⁵⁸. Bu ayetin "Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü onradadır. Şüphesiz Allah (ın rahmeti ve nimeti) geniştir. O herşeyi bilendir"⁵⁹ ayetini neshettiği iddia ediliyorsa da⁶⁰, bu husus konumuzun dışındadır. Çünkü mensuh olduğu iddia edilen ayet bütün cihetlere yönelmekten bahsetmektedir. Bizim sözünü ettiğimiz konu ise Mescid-i Aksa'ya doğru namaz kılınması keyfiyetidir. Hz. Peygamber'in Kudüs'e yönelmesi bu ayetle sabit olmuş değildir. Bu ayetin, nasih olan ayetten sonra nazil olduğu hakkındaki rivayetlerin sıhhatine kail olduğumuz zaman⁶¹, böyle bir iddia hiçbir zaman doğru olamaz. Nasih ayetin, ya da ayet grubunun dışında Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'ya dönerek namaz kılındığına işaret eden herhangi bir ayet yoktur. Yani burada bir nesh olayı var, fakat mensuh bir ayet yoktur. Neshedilen şey, önceden nazil olan bir ayet değil, nâsihin nüzülünden

57 M. S. Şimşek, *Age*, s. 117.

58 *Bakara* 2/150.

59 *Bakara* 2/115.

60 Ayet hakkındaki nesh iddialarının yorumu için bkz: M. Zeyd, *Age*, II, 627-630.

61 Bkz: M. Zeyd, *Age*, II, s. 628-629.

önceki tatbikattır. Bu tatbikat ise ya vahiy ya da doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabittir. Dolayısıyla burada, ayetin ayeti neshi değil, ayetin -vahiy kaynaklı olsun veya olmasın- sünneti neshi söz konusudur. Kanaatimizce bu olay aynı zamanda ayetin sünneti neshi konusunda bir delildir. Burada nesh olayından bahsedilmekle beraber ayetin ayeti nesh etmesinden bahsedemeyiz.

SONUÇ

1- Kur'an'da nesh meselesi hakkında zamanımıza kadar yüz civarında müstakil eser ve risale yazılmıştır. Her asırda konu üzerinde müstakil çalışmalar yapılmış ve konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar arasında asrımız müelliflerinden Dr. Mustafa Zeyd'in "en-Nesh fi'l-Kur'an-ı Kerim" adlı eseri, konu hakkında en kapsamlı araştırma olarak dikkatimizi çekmektedir. Konu büyük ölçüde bu eserle çözüme kavuşturulmuştur. Ancak bazı bakış açılarının eksikliği eserin mükemmeliyetine gölge düşürmektedir.

2- Nesh konusundaki ihtilafların odak noktasını "nesh" kavramına yüklenen mana teşkil etmektedir. Selefin ve mütekaddimun alimlerin bu kelimeye yükledikleri manâ ile müteahhirun alimlerin yükledikleri mana farklıdır. Yine tefsir alimlerinin yükledikleri mana ile Fıkıh Usulü alimlerinin yükledikleri mana farklıdır. Hatta usul alimleri arasında bile ihtilaflar vardır. Hanefi usulcülerin "nesh" kavramına yükledikleri mana başkadır, Şafiî usulcülerin yüklediği mana ise daha başkadır. Bu bakımdan problem, büyük ölçüde bir istilah problemidir.

Selef alimleri "nesh" kavramını tamamen lügat manasıyla kullanırken, usul alimleri bu kelimeyi istilahî manâda kullanmışlardır. Ancak "nesh" kavramının istilahi manası üzerinde de ittifak edilmemiş, usulcülerin farklı mezhepten oluşuna göre bu kavrama yüklenen manâ da farklı olmuştur. "Nesh" kavramıyla kimin neyi kastettiğini bilmeden bu konuyu vuzuha kavuşturmak mümkün olamaz.

3- "Nesh" kavramı istilahî manâda kullanıldığı zaman mensuh ayet miktarının büyük ölçüde azaldığı görülecektir. Özellikle âmın tahsisi ve mutlakın takyîdi olarak ifade edilmesi mümkün olan hususlar "nesh" olarak mütalaa edilmediği zaman, mensuh ayet sayısı ancak bir elin parmaklarıyla ifade edilecek kadar azalacaktır.

4- Nesh hakkında yazılan özel eserlerle tefsirler karşılaştırıldığı zaman, müfessirlerin bu konuya fazla eğilmedikleri görülmektedir. Bu da birçok ayet hakkında ileri sürülen "nesh" iddialarının güçlü bir delile dayanmadığını göstermektedir. Eğer sözkonusu iddialar güçlü bir delile dayanmış olsaydı, ister itemez müfessirler bu konuya daha lafza eğilmek mecburiyetinde kalacaklardı.

5- İslam alimleri genellikle Kur'an'da neshin mevcudiyetini kabul etmişlerdir. Azınlıkta olan bazı alimler ise Kur'an'da neshin mevcud olmadığını ileri sürmektedirler. Biz konuya bakış açısına göre her iki görüşün de doğru olabileceği kanaatindeyiz. Nihai hükmün tedricen

geliştiği konularda olduğu gibi, nesh konusuna farklı nazarlarla bakılabilir:

a- Kur'an ayetlerini gayelerine göre değerlendirdiğimiz zaman, nasih-mensuh olduğu ifade edilen ayetler arasında herhangi bir zıtlığın bulunmadığı görülmektedir. Buna göre ga  açıdan Kur'an'da nesh yoktur.

b- Nasih ayet umum  olup, mensuh onun cüzlerinden bir cüz durumunda ise, ikisi arasında umum-husus mutlak iliŐkisi bulunduğundan aralarında zıtlık bulunmamaktadır. Nasih-mensuh iliŐkisi içinde olan ayetlerin büyük ekseriyeti bu durumu sergilemektedir. Böyle bir durumda nasih-mensuh arasında bir zıtlık mevcut olmadığından, bu yönüyle de Kur'an'da nesh yoktur.

c- Teklifi hüküm açısından konuyu değerlendirdiğimiz zaman, hükümler arasında zıtlık olduğu için, Kur'an'da nesh vardır. Kur'an'da neshin mevcudiyetini iddia edenler, genellikle konuya bu açıdan yaklaŐmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'da neshi inkar etmek mümkün gözükmemektedir.

d- Kur'an ayetlerini zaruret hükümleri açısından değerlendirdiğimiz zaman, her hükümün bir geri dönüŐünün bulunduğu görülmektedir. Bazı müelliflere göre mensuh ayetin nazil olduğu Şartlara geri dönüldüğünde aynı hüküm geri d nm Ő  olur. Şu halde hiçbir hüküm tamamen ortadan kaldırılmış değildir. Şartlar tahakkuk edince mensuh olduğu iddia edilen ayetlerin h k m  tatbik edilebilecektir. Bu görüş birçok yönüyle doğru olabilir. Ancak usul kaideleri açısından bu meseleyi değerlendirdiğimiz zaman, geri dönüşün zaruret hükümlerine göre gerçekleŐtiđini, ayetlerin nuz l safhalarına göre olmadığı görmekteyiz. Aynı konudaki nuzul safhaları ile zaruret hükümleri birbirine tetabuk edebilir. Ancak bu, geri dönüşün nuz l safhalarına göre olacağını göstermez. Eğer daha hafif bir hükümle niha  hükme yakın kalmak mümkün oluyorsa, sondan ikinci safhaya dönüşü olmaz. Geriye dönüşü nuz l safhasına göre olmayacağı için, bu ihtimale binaen Kur'an'da neshin mevcud olmadığını ileri sürenlerin delili kuvvetli görünmemektedir.

e- Kur'an'da değişik Őartlarda, değişik hükümlerin uygulanacağını  ne örmüŐtür. Bazı müellifler Őartlardan birini asıl kabul ederek, bu Őartlarla ilgili ayetin, diğer Őartlarla ilgili ayetleri neshettiğini iddia etmişlerdir. Seyf ayeti bunun en açık örneğidir. Değişik Őartlarda uygulanacak ayetler arasında zahiren bir zıtlık var gibi görünse de, Şartları farklı olduğu için aralarında zıtlık yoktur. Dolayısıyla birbirin zıddı olan Őartlarda uygulanacak hükümler arasında nesh de yoktur. Bu Őartlarda neshin mevcud olduğunu iddia edenlere göre Kur'an'daki

mensuh ayet sayısı bir hayli kabarmaktadır. Mesela sadece seyf ayetiyle 114 ayeti neshedildiği iddia edilmiştir.

6- Kur'an'da neshin delili olarak ileri sürülen ayetler, siyak-sibak alakasına riayet edilerek okunduğu zaman, Kur'an ayetlerinin birbirini neshettiğine değil, İslam şeriatinin geçmiş şeriatleri neshettiğine delalet anlaşılacaktır. Makale boyutu içersinde bu konu uzun süreceğinden yazımızda bu hususa temas edilmemiştir. Ancak araştırmamızın neticesini burada zikretmeyi faydalı bulduk. Buna göre Kur'an ayetleri şeriatler arasındaki nesh, kesin olarak delâlet etmektedir.

7- Bazı ayetler "nasih" olmakla beraber, Kur'an'da bunların bulunmamaktadır. Bu ayetler Kur'an ayetlerini değil, Hz. Peygamber (sav)'in tatbikatını ve sünnetini neshetmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan Kur'an'ın sünneti neshettiğine dair görüşler doğrudur ve gerçektir. Ancak konumuz özellikle Kur'an ayetleri arasındaki nesh keyfiyeti olduğu için, bu detaya girilmemiştir.

8- Kur'an'da neshin bulunduğunu ve bulunmadığını iddia edenlerle, az ya da çok bulunduğunu iddia edenler arasında Kur'an'ı yorumlama konusunda önemli farklar bulunmamaktadır. Bu da Kur'an'da neshi kabul edip etmemenin çok önemli bir hadise olmadığını göstermektedir. Asıl problem, Kur'an'da neshin mevcut olup olmaması değil, tarafların birbirlerini anlamadan, birbirlerine sataşmalarıdır. Her müellifin "nesh" kavramını hangi manada kullandığı bilinmiş olsa bu konuda önemli bir problemin kalmayacağı kanaatindeyiz.

9- Kur'an'da mensuh olduğu iddia edilen her ayet mensuh demek değildir. Hemen hemen bütün müelliflerimizin çabası, mensuh olduğu iddia edilen ayetlerin gerçekten mensuh olup olmadıklarını tesbit etme yönünde olmuştur. İbnu'l-Cevzî'nin Nevâsihu'l-Kur'an adlı eserini Muhammed Eşref Ali el-Melbarî'nin eski müelliflerimizin bu konudaki kanaatlerini şematik olarak ortaya koyduğu tabloyu iyi bir özet olur niyetiyle takdim ediyoruz⁶².

10- Mustafa Zeyd, mensuh olduğu iddia edilen ayetleri değişik gruplar altında toplayıp mensuh olup olmadıklarını izah etmiştir. Bir de Kur'an'daki sure sırasına göre ayetlerin ele alınıp incelenmesi uygun olurdu. Eski müelliflerimiz, genellikle bu yolu takib etmişlerdir. Konuyu başka çalışmalarımızda daha da açmayı düşünüyoruz.

Her konuda olduğu gibi, bu konuda da doğruyu Allah bilir.

62 Bkz Tablo: 4.

TABLO-I
Nesh Edildiği İddia Edilen Ayetler Çizelgesi

Sıra No	Sûre No	Sûrenin Adı	İbnu Hazm	Nahhâs	İbnu Selâme	Abdul Kâhir	İbnu Berekât	İbnu'l-Cevzî	Suyutî	Kermî	Uchûrî
1	2	Bakara	26	30	26	18	26	37	7	26	26
2	3	Âlu İmrân	5	3	5	-	5	10	1	5	5
3	4	Nisâ	24	10	24	9	24	26	5	22	22
4	5	Maide	9	7	9	4	9	9	-	9	9
5	6	En'am	14	5	14	4	14	18	-	14	14
6	7	A'raf	2	1	1	1	1	3	-	2	3
7	8	Enfal	6	8	6	5	6	8	1	6	6
8	9	Tevbe	7	9	7	3	7	9	1	7	7
9	10	Yûnus	4	1	5	-	5	6	-	6	5
10	11	Hûd	2	1	3	-	3	4	-	4	4
11	12	Yûsuf	-	1	-	-	-	-	-	-	-
12	13	Ra'd	2	-	2	-	2	2	-	2	2
13	14	İbrahim	1	-	1	-	1	-	-	1	1
14	15	Hicr	5	2	4	-	4	5	-	4	4
15	16	Nahl	5	2	3	2	3	5	-	3	3
16	17	İsrâ	3	3	2	-	2	4	-	2	3
17	18	Kehf	1	-	1	-	1	1	-	1	1
18	19	Meryem	5	-	3	-	4	5	-	4	4
19	20	Tâhâ	3	-	3	-	4	5	-	4	4
20	21	Enbiyâ	2	1	2	-	2	-	-	2	2
21	22	Hacc	2	4	3	-	3	2	-	3	3
22	23	Müminûn	2	1	2	-	2	2	-	2	2
23	24	Nûr	7	4	6	4	6	7	1	7	6
24	25	Furkan	2	1	2	-	2	3	-	2	2
25	26	Şuarâ	1	1	1	-	1	1	-	1	1
26	27	Neml	1	-	1	-	1	1	-	1	1
27	28	Kasas	1	1	1	-	1	1	-	1	1
28	29	Ankebût	1	1	1	1	1	2	-	2	1
29	30	Rûm	1	-	1	-	1	1	-	1	1
30	31	Lukman	-	-	1	-	1	1	-	1	1
31	32	Secde	1	1	1	-	1	1	-	1	1

32	33	Ahzâb	2	2	2	1	2	3	1	2	2
33	34	Sebe'	1	-	1	-	1	1	-	1	1
34	35	Fâtır	1	-	1	-	1	1	-	1	1
35	36	Yâsin	-	-	1	-	-	-	-	-	-
36	37	Sâffât	4	1	4	-	4	4	-	1	1
37	38	Sâd	2	3	2	-	2	2	-	2	2
38	39	Zümer	7	-	7	-	5	7	-	6	6
39	40	Mü'min	2	-	2	-	2	1	-	3	3
40	41	Fussilet	1	-	1	-	1	1	-	1	1
41	42	Şûrâ	8	5	8	2	8	9	-	8	8
42	43	Zuhruf	2	1	2	1	2	2	-	2	2
43	44	Duhân	1	-	1	-	1	1	-	1	1
44	45	Câsiye	1	1	1	1	1	1	-	1	1
45	46	Ahkâf	2	1	2	-	2	2	-	2	2
46	47	Kitâl	2	2	1	1	1	2	-	2	2
47	50	Kaf	2	1	2	-	2	1	-	2	2
48	51	Zâriyât	2	2	2	1	2	2	-	2	2
49	52	Tûr	1	1	1	-	1	3	-	2	1
50	53	Necm	2	1	2	-	2	2	-	2	2
51	54	Kamer	-	-	1	-	1	1	-	1	1
52	56	Vakıa	1	-	1	-	1	-	-	1	1
53	58	Mücâdele	1	2	1	1	1	1	1	1	1
54	59	Haşr	1	1	-	1	-	1	-	1	1
55	60	Mümtehine	3	4	3	1	3	4	1	3	3
56	64	Teğâbun	-	-	-	-	-	1	-	1	1
57	68	Kalem	2	-	2	-	2	2	-	2	2
58	70	Meâric	1	-	2	-	2	2	-	2	2
59	73	Müzzemmil	6	2	6	1	6	4	1	6	6
60	74	Müddessir	1	-	1	-	1	1	-	1	1
61	75	Kıyâme	1	-	1	-	1	-	-	1	1
62	76	Dehr	2	1	3	-	3	3	-	3	3
63	80	Abese	1	-	3	-	1	1	-	1	1
64	81	Tekvîr	-	-	1	-	1	1	-	1	1
65	86	Tânk	1	-	1	-	1	1	-	1	1
66	87	A'lâ	-	1	-	-	-	-	-	-	-
67	88	Ğâşiye	1	1	1	1	1	1	-	1	1
68	94	İnşirâh	-	1	-	-	-	-	-	-	-
69	95	Tîn	1	-	1	-	1	1	-	1	1
70	103	Asr	1	-	1	-	1	-	-	1	1
71	107	Mâûn	-	-	-	1	-	-	-	-	-

72	109	Kâfirûn	1	-	1	2	1	1	-	1	1
Toplam			214	134	213	66	210	247	20	218	213

Mehsuh olduğu iddia edilen ayetlerin genel toplamı: 283

Bu cetvel, M. Sait Şemsek'in "*Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*" isimli kitabından alınmıştır.

TABLO-II
Müfessirlere Göre Mensuh Ayetler Çizelgesi

Sure Adı	Taberi	Razi	Suyuti	Kurtubi	Zemah şeri	Beyda vi	Elmalı lı	İbn Kesir	Alusi
<i>Bakara</i>									
62	Mh			Mn					
83				Mn					
104									
109	Mn	Mn	D	Mn				Mn	
115		Mn	Mn					Mn	
116									
144									
178			D	Mn				Mn	Mn
180	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn		Mn	Mn	
183			D	Mn	Mn			Mn	Mn
184	Mh		Mn			Mn		Mn	Mn
187	Mn	Mn	Mn	Mn		Mn	Mn		Mn
190				Mn	Mn	Mn		Mn	
191	Mh		D	Mn					
194	Mn			Mh-Mh				Mn	
196									
217	Mn		Mn	Mn	Mn	Mn			Mn
219				Mn					
221			D	Mh-Mn	Mn				
222									
226									
228									
229									Mh-Mn
233									
234		Mn	Mn	Mn					
235									
236	Mn								
237									
238									
240	Mn		D	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn	
256									
280	Mn								
282	Mh	Mn	D	Mh					Mn
284	Mn		Mn	Mh				Mn	Mn

<i>Al-i Imran</i>									
20				K					Mn
28									Mh
41				Mh					
86-87-88	Mn								
97									
102	Mh-Mn	Mh	Mn	Mh		Mh		Mn	Mh
111									
128									
145									
169-170									
186		Mh				Mh-Mn			
<i>Nisa</i>									
3		Mh							Mh
6									
8	Mh	Mh	Mh-Mn	Mh	Mh-Mn			Mh	Mh-Mn
9									
10		Mh							
11-12									
15-16	Mn	Mh	Mn	Mn	Mn	Mh	Mh	Mn	Mh
19	Mh-Mn	Mh-Mn	D	Mh	Mn				Mh-Mn
24	Mh	Mn	Mn	Mn	Mh-Mn	Mn		Mn	
25									
29	Mh	Mh	Mh-Mn					Mh	Mh
33	Mh	Mh	Mn	Mh	Mn	Mn		Mn	
43	Mn	Mn	D	Mn				Mn	
63									
71			D						
81		Mh		K					
90	Mn	Mh-Mn	D		Mn			Mn	Mn
92			D						
93	Mh		Mh	Mh				Mh	
101		Mh							
116									
145									
<i>Maide</i>									
2	Mn	Mn	Mn	Mn	K	Mn	Mn	Mn	
5									
6		Mh		Mn	Mn				Mh
13	Mh	Mn	D	Mh-Mn	K	K	Mh	Mn	Mh-Mn

33				Mh					
42	Mh		Mn	Mn	K				Mh-Mn
95									
105									
106		Mh	Mn	Mh	K	Mn	Mh		
107						Mh			Mh-Mn
<i>En'âm</i>									
66		Mh		K					
68									
69	Mn		D	Mh					Mh-Mn
70	Mn		D	Mn		Mn			Mn
91		Mh		K		Mh			Mh-Mn
104		Mh							
106	Mn	Mh	D	Mn		Mn			
107				Mn					
108									
112									
121			D					T	
135									
141	Mn	Mh	D	Mn				Mh	
145		Mh		Mh		Mh	Mh	Mh	
152									
158									
159	Mh	Mh	D		K	Mn			Mn
<i>A'raf</i>									
180	Mh								
183			D						
199	Mh	Mh	D	Mh					Mh
<i>Enfâl</i>									
1	Mh	Mh	D	Mn				Mn	Mn
15-16	Mh		D	Mh					
33			D						Mh
41									
61	Mh	Mh-Mn	D	Mh	Mh	Mh			Mh
65	Mn	Mn	Mn	Mh		Mn		Mn	Mn
67									
69									
72	Mn		D	Mh-Mn	Mn	Mn		Mn	Mn
<i>Tevbe</i>									
1-2					Mn				

5				Mh		Mh		Mn	
7									
28									
29									
34			D		Mn-Mh				
39	Mn	Mh-Mn	D	Mn				Mn	
41		Mh	Mn	Mh	Mn	Mn		Mn	Mh
43			D						
60		Mh		Mh					Mh
80									
120	Mh			Mn					
<i>Yunus</i>									
15		Mh							
41	Mn	Mh	D	Mn	K	K			Mh
46									
99									
108		Mn		Mn					
109	Mn								
<i>Hûd</i>									
12									
15			D	Mh					Mh
21									
22									
<i>Yusuf</i>									
101									
<i>Ra'd</i>									
6									
40									
<i>Hicr</i>									
3				Mn					
85	Mn	Mh		Mn	K	K			Mn
88									
89									
94	Mn	Mh	D	Mn					Mh
<i>Nahl</i>									
67	Mh		D	Mh	Mn				Mh
82									
91								Mn	
106									
125				Mn					

126	Mh	Mh							
<i>İsrâ</i>									
24	Mn	T	D	Mn	K				
34									
35									
54									
79									
110		Mh			Mn				
<i>Meryem</i>									
26									
39									
59									
71									
75									
84									
<i>Tâhâ</i>									
2									
130				K					
135									
<i>Enbiya</i>									
28									
39									
68									Mn
78		Mh		Mh					
<i>Mü'minun</i>									
2									
54									
96		Mh-Mn		Mn					Mh-Mn
<i>Nur</i>									
2						Mh			Mh
3	Mn	Mh		Mn				Mn	Mn
4									
5									
31									
54									
58		Mh	Mh		Mh			Mh	
61		Mh		Mh		Mn			Mh
<i>Furkan</i>									
43		Mn		Mn-Mh					
63				Mh		Mh			

68-69-70	Mn		D					
<i>Suara</i>								
224								
<i>Neml</i>								
92								
<i>Kasas</i>								
55								
<i>Ankebut</i>								
46	Mh		D	Mh	Mn			Mh
<i>Rum</i>								
60								
<i>Lokman</i>								
14								
23								
<i>Secde</i>								
30				Mn		K		Mh
<i>Ahzab</i>								
5								
48				Mn	K			Mn
49	Mn		D	Mn				Mh
52		Mh-Mn	Mn	Mn		Mh-Mn		Mn
53								
<i>Sebe'</i>								
25				Mn				K
<i>Fatr</i>								
23								
<i>Saffat</i>								
102								
174				K				
178								
179								
<i>Sād</i>								
17								
70				Mn				
88								
<i>Zümer</i>								
3								
13				Mn				
15				K				
39								

41									
46									
53									
<i>Mü'min</i>									
7									
55				Mn					
<i>Fussilet</i>									
34				Mn					
40									
<i>Şûra</i>									
5				Mh					
6				Mn					
15				Mh				Mn	
20				Mh				Mh	
23			D	Mh					
40									
41	Mh								
42									
48				K					
<i>Zuhruf</i>									
83				Mh-Mn				K	
89		Mh	D	Mn				Mh-Mn	
<i>Duhan</i>									
59								K	
<i>Casiye</i>									
14	Mn		D	Mh	K	K	Mh	K	
<i>Ahkaf</i>									
9				Mh	Mn			Mn	
35				Mn					
<i>Muhammed</i>									
4	Mh		D	Mh		Mn	Mn	Mh	Mn
35				Mh-Mn					
36									
<i>Kaf</i>									
39				Mn	K				
45				Mn					K
<i>Zariyat</i>									
19									

54			D	Mn				Mn
<i>Tur</i>								
31								
45				Mn				Mn
48-49				K				
<i>Necm</i>								
29		Mh		Mn				
39				Mn				Mh
<i>Kamer</i>								
6		Mh		K				
<i>Mücadele</i>								
3								
12	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn		Mn Mn
<i>Haşr</i>								
7			D	Mn				Mn
<i>Mumtehi ne</i>								
8	Mh	Mn	D	Mn	Mn			Mh
10			D	Mn	Mn			Mn
11			Mn	Mn				
<i>Teğabun</i>								
14								
16	Mh			Mh				
<i>Talak</i>								
4								
<i>Mülk</i>								
16								
<i>Kalem</i>								
44								
48				K				
<i>Meâric</i>								
5	Mh							
24								
25								
42				Mn				Mn
<i>Müzzem mil</i>								
2		Mn	Mn	Mn	Mn			
10	K	Mh		Mn	K			

11									
19				K					
<i>Müddessir</i>									
11									
<i>İnsan</i>									
8									
24									
26		Mh-Mn							
29				Mh					
<i>Tarik</i>									
17									
<i>A'la</i>									
14									
<i>Ğaşiye</i>									
22	Mn		D	Mn					
<i>Tin</i>									
8									
<i>Kafirun</i>									
6				Mn		Mh			Mh

Yukarıdaki tabloda müfessirlerin mensuh olduğu iddia edilen 283 ayet hakkındaki görüşlerini rumuzlarla "Mn": Müfessirin ayetin mensuhluğuna kesin hükmettiği; "Mh": Müfessirin ayetin muhkemliğine kesin hükmettiği; "Mh-Mn": Mefessirin ayetin hem muhkemliğine hem de mensuhluğuna delalet eden rivayet ve görüşleri tercih yapmaksızın zikrettiği; "K": Müfessirin "Kiyle" tabirini kullanarak mezkur ayetin bazılarına göre mensuh olduğunu ifade edip kendisinin bu görüşe katılmadığı; "T": Müfessirin tahsis dediği; "D": Suyuti'nin "ed-Durru'l-Mensur" adlı eserinde mensuh olduğuna delalet eden rivayetleri kaydedip "el-Itkan"ında mensuhluğuna yer vermediği ayetleri ifade eder.

Bu tablo Arş. Gör. Halil Özcan'ın "Beli Başlı Tefsirlerde Mensuh Ayetler" isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinden alınmıştır.

TABLO-III
Tevbe Suresinin 5. (Seyf) Ayetiyle Mensuh Olduğu
İddia Edilen Ayetler Çizelgesi

Sure Adı														
Bakara	83	139	190	217	256	109								
Al-i İmran	20	28												
Nisa	63	84	81	88	90	91								
Maide	2	99												
En'âm	66	68	70	91	104	106	107	108	112	135	137	158	159	
A'raf	180	183	199											
Enfal	61													
Tevbe	2													
Yunus	20	41	46	99	102	108	109							
Hud	12	121	122	123										
Ra'd	40													
Hicr	3	85	86	88	94	89								
Nahl	35	82	125	126	127									
İsra'	54													
Meryem	39	75	84											
Taha	128	130	131	135										
Hac	49	68												
Mü'minun	54	96												
Nur	54													
Furkan	63													
Neml	92													
Kasas	55													
Ankebut	50													
Rum	60													
Secde	30													
Ahzab	48													
Sebe'	25													
Fatır	23													
Yasin	76													
Saffat	174	175	178	179										
Sad	70	88												
Zümer	15	16	39	40	41									
Mü'min	77	87												
Şûra	6	40	43	48										

Zuhruf	41	83	89																	
Duhan	10	59																		
Casiye	14																			
Ahkaf	35																			
Kaf	39	45																		
Zariyat	54																			
Tur	31	45	48																	
Necm	29																			
Kamer	6																			
Mumtehine	8																			
Kalem	44	48																		
Mearic	5	42																		
Muzemmil	10	11	14	191																
Müddessir	11																			
İnsan	24	29																		
Karık	17																			
Kafirun	6																			

Yukarıdaki tabloda belirtilen ve Tevbe Sûresinin 5. (Seyf) ayetiyle mensuh olduğu iddia edilen ayetleri, Mustafa Zeyd'in "*en-Nesf fi'l-Kur'âni'l-Kerim*", Mekkî'nin "*el-İzah li Nasihî'l-Kur'an ve Mensuhih*", Nahhas'ın "*Kitabu'n-Nasih ve'l-Mensuh fi'l-Kur'ani'l-Kerim*" adlı eserlerinden tesbit edilmiştir.

TABLO- IV
"NESH" MÜELLİFLERİNE GÖRE
NÂSİH VE MENSÛH AYETLER CETVELİ

Mensûh	Nâsîh	Nehhâs	Mekkî	İ.Cevzi	Suyutî	Dihlevî	Zerkânî	M.Zeyd
Bakara 109	Tevbe 9	Mn	Mn	M	M	M	M	M
Bakara 115	Bakara 144	M	Mn	M	M	M	M	M
Bakara 180	Nisa 7	Mn	Mn	M	Mn	Mn	Mn	M
Bakara 183	Bakara 187	Mn	Mn	M	Mn	Mn	Mn	M
Bakara 184	Bakara 185	Mn	Mn	Mn	Mn	M	Mn	M
Bakara 191	Bakara 193	Mn	Mn	M	M	M	M	M
Bakara 217	Tevbe 9	Mn	Mn	Mn	Mn	M	M	M
Bakara 240	Bakara 234	Mn	Mn	Mn	Mn	M	M	M
Al-i İmran 102	Tegabun 16	M	M	M	Mn	M	Mn	M
Nisa 15-16	Nur 2	Mn	Mn	Mn	Mn	M	Mn	Mn
Nisa 33	Enfal 75	M	M	M	M	M	M	M
Nisa 43	Maide 90	Mn	Mn	Mn	M	M	M	Mn
Nisa 63	Tevbe 9	M	M	Mn	M	M	M	M
Nisa 81	Tevbe 9	M	M	Mn	M	M	M	M
Nisa 90-91	Tevbe 9	Mn	Mn	Mn	M	M	M	M
Nisa 92	Tevbe 9	M	M	M	M	M	M	M
Maide 42	Maide 49	M	M	M	Mn	M	M	M
Maide 106	Talak 2	M	M	M	M	M	M	M
En'am 68	Tevbe 9	M	M	M	M	M	M	M
En'am 106	Tevbe 9	M	M	Mn	M	M	M	M
En'am 141	Tevbe 60	Mn	M	M	M	M	M	M
Enfal 1	Enfal 41	Mn	M	M	M	M	M	M
Enfal 61	Tevbe 9	Mn	M	M	M	M	M	M
Enfal 65	Enfal 66	M	M	M	Mn	Mn	Mn	Mn
Enfal 75	Enfal 75	Mn	M	Mn	M	M		M
Tevbe 41	Tevbe 122	M	M	M	Mn	M	M	M
Hicr 85	Tevbe 9	Mn	Mn	Mn	M	M	M	M
Hicr 94	Tevbe 9	Mn	Mn	Mn	M	M	M	M
Nahl 125	Tevbe	Mn	M	M	M	M	M	M
Nur 2	Nur 32	Mn	M	Mn	Mn	M	Mn	M
Secde 30	Tevbe 9	Mn	Mn	Mn	M	M	M	M
Ahzab 52	Ahzab 50	Mn	Mn	M	Mn	Mn	Mn	M
Zümer 42	Tevbe 9	M	Mn	M	M	M	M	M
Zuhuf 89	Tevbe 9	Mn	Mn	M	M	M	M	M

Casiye 13	Tevbe 9	Mn	Mn	M	M	M	M	M
Kaf 45	Tevbe 9	M	M	Mn	M	M	M	M
Zariyat 45	Tevbe 9	M	Mn	M	M	M	M	M
Mücadele 12	Mücadele 13	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn
Mümtehine 10	Tevbe 9	Mn	Mn	Mn	Mn	M	M	M
Müzzemmil 1-3	Müzzemmil 20	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn	Mn
Müzzemmil 10	Tevbe 9	Mn	Mn	M	M	M	M	M

Bu cetvel, İbnü'l-Cevzi'nin Nevâsihu'l-Kur'an adlı eserinden alınmıştır. Cetveli hazırlayan, kitabın muhakkiki Muhammed Eşref Ali el-Melbarî'dir. Mn= Mensuh, M= Muhkem, Mensuh değil.

BİBLİYOGRAFYA

- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukukî İslâmiyye ve İslahâtıhiyye Kamusu**, İstanbul 1976.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, 2. Baskı, Ankara 1976.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Nammad, **es-Sihâh**, Mısır, Thz.
- el-Cürcânî, Seyyid Şerif, **Ta'rîfât**, İstanbul 1327.
- el-Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahman, **el-Fevzu'l-Kebîr fi Usûlü't-Tefsîr**, Ter: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul 1980.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, **Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn**, Tas: Helmuht Router, 3. Baskı, Almanya 1980.
- Goldziher, Iguaz, **Zahiriler**, Ter: Cihad Tuuş, Ankara 1982.
- el-Hâzîmî, el-Hâfız Ebu Bekr Muhammed b. Mûsâ el-Hâzîmî el-Hemedânî, **el-İ'tibâr fi'n-Nâsihi ve'l-Mensûhi mine'l-Âsâr**, Beyrut, Thz.
- Haydar, Büyük Haydar Efendi, **Usûl-ı Fıkıh Dersleri**, 2. Baskı, İstanbul, Thz.
- İbnü'l-Cevzî, Cemalüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali Muhammed, **Nevâsihu'l-Kur'an**, Tah: Muhammed Eşref Ali el-Melbârî, Medine 1984.
- İbnu Hazm, Muhammed b. Ali b. Hazm, **el-İhkâm**, Bağdat, Thz.
- İbnu Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrem el-İfrîkî el-Mısırî, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, Thz.
- İbnu Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr el-Kuraşî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Beyrut 1969.
- İbnu's-Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb, **Cem'u'l-Cevami**, Kahire, Thz.
- Koçkuzu, Ali Osman, **Hadislerde Nasih ve Mensûh**, İstanbul 1985.
- Mustafa Zeyd, **en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 2. Baskı, Mısır 1987.
- Mekkî, Ebu Muhammed b. Ebî Tâlib el-Kaysî, **el-İdâh li Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhihî**, Cidde 1986.
- en-Nessâh, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. İsmail, **K. en-Nâsih ve'l-Mensûhu fi'l-Kur'ân'l-Kerîm**, Beyrut 1989.
- Özcan, Halil, **Belli Başlı Tefsirlerde Mensuh Ayetler** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 1995.

- es-Suyûtî, Celâlüddîn, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an**, 3. Baskı, Mısır 1951.
- eş-Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ, **el-Muvafakât fî Usûli'l-Ahkâm**, Kahire, Thz.
- Şimşek, M. Sait, **Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, İstanbul 1991.
- _____, **Günümüz Tefsir Problemleri**, İstanbul 1995.
- eş-Şirbînî, Şeyhulislâm Abdurrahman, **Takrîru Cem'i'l-Cemâmi'** (Cem'u'l-Cevâmi ile birlikte), Kahire, Thz.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili** (Sadeleştiren: İsmail Karaçam ve Ekibi), İstanbul, Thz.
- Zekkiyyüddîn Şa'ban, **İslâm Hukuk İlminin Esasları** (Usûlü'l-Fıkh) Ter: İbrahim Kâfî Dönmez, Ankara 1990.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, **Esâsü'l-Belâğa**, Beyrut 1965.
- ez-Zerkânî, Abdulazîm, **Menâhilü'l-İrfân**, Mısır, Thz.
- ez-Zerkeşi, Bedruddîn, **el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Mısır 1957.